Биз яқин-яқинларгача Ўзбеклар ҳам жаҳондаги катта сиёсатга аралашса, Ўзбекистон мустақил давлат бўлиб дунёда ўз қонуний ўрнини эгалласа, олимларимиз хориждаги қамасликлари билан тенгма-тенг ҳамкорлик қилса, баҳс-мунозаралар олиб борса, ўз мухбирларимиз чет эллардан хабарлар юбориб турса деб орзу этардик. Мана, эндиликда ана шу эзгу ниятларимиз аста-секин рўёбга чиқяпти. Бунинг исботини жумҳуриятимиз қаётларида турли жабҳаларида кузатиш мумкин. Жамиятда юз бераётган ўзгаришлар, янгиликлар, шубҳасиз, ҳафталигимиз фаолиятига ҳам ижобий таъсирини кўрсатмоқда. Буни ҳар бир знёрак газетхон кўриб, билиб турибди. Масалан, жумҳуриятда биринчи бўлиб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» Америкадаги ўз мухбири Хайрулла Исматуллаининг АҚШдан йўллаган мақола ва хабарларини 1991 йилнинг бошлариданоқ ўз саҳифаларида мунтазам равишда эълон қила бошлади. (Тўғри, таннқид тилшуносликка олим ва таржимон Х. Исматулла идорасининг ишламайди, у бизнинг жамоатчи мухбиримиз. Бироқ бу масаланинг моҳиятини ўзгартирмайди.) Газетамизда ўз мухбиримизгартирмайди.) Газетамизда ўз мухбиримизнинг янгиликларга бой ўнлаб мақолалари бонинг янгиликларга бой ўнлаб мақолалари сиздан ва ўқувчиларда жуда катта қизиқиш уйготди. Хафталигимиз саҳифаларидаги энг нуфузли рубрикалардан бири — «Ўзбеклар ва дунё» ҳам Х. Исматулла мақоласи билан очилди. Биз олимимиз мақолаларини долзарблигини қараб, имкони борича, тез-тез ёриб борамиз. Бироқ, имкониятимиз бўлиб бормоқдамиз. Бироқ, имкониятимиз бўлиб бормоқдамиз, улар аввалгиларидан айрим мақолалари, улар аввалроқ келган эса-да; ҳамон аҳамиятини зарвалроқ рача камайтирмаганлиги туфайли, сал кечроқ рача қамайтирмаганлиги туфайли, сал кечроқ рача ҳамда, эзлон қилиб турибмиз. Хафталигимизнинг бугунги сонидаги мақола ҳам шулар жумласиндандир. Ўйлаймизки, мақола ўқувчиларга кўп янгилик беради.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

Махсус мухбиримиз Америкадан ёзади

ХАЛҚАРО ЙИҒИНЛАРДА ЎРТА ОСИЁ

Хайрулла ИСМАТУЛЛА

БУНДАН БИР ЯРИМ ЙИЛЧА АВВАЛ АҚШнинг Висконсин штати марказ Мэдисон шаҳридаги университетида «Ўрта Осиёда тил, миллийлик ва ижтимоий тузум: 1100—1990 йиллар» деган мавзуда Тўртинчи Халқаро Ўрта Осиё анжуман бўлиб ўтган эди. Бу университетда сўнгги йилларда Ўрта Осиёга доир тадқиқотларга катта ўрин ажратилмоқда. Университетда тўқиз олимдан иборат «Ўрта Осиё маслаҳат комитети» тузилган. Комитет олдига кўйилган вазифа — энг қисқа вақт ичида Висконсин — Мэдисон университетида «Ўрта Осиё тадқиқот марказ»ига асос солишдир. Дорулфунунда олимлар жумҳуриятларимиз тили, адабиёти, тарихи, иқтисоди ҳаёти бўйича тадқиқот ишлари олиб борадилар. Масалан, профессор Камол Карпат туркшунослик, профессор Улай Шомил ўғли Ўрта Осиё халклари тиллари, асосан татар ва ўзбек тиллари, профессор Анатолий Хазанов антропология, профессор Винсент Фурниау тарих, тадқиқотчи Адиб Холид тарих, жадидизм бўйича лекциялар ўқийдилар, илмий тадқиқот ишлари олиб борадилар.

Яқин йиллар ичида бу университет Ўрта Осиёни тадқиқ этувчи ва шу соҳадан мутахассислар етиштириб чиқарувчи АҚШнинг яна бир марказига айланди.

Тўртинчи Халқаро Ўрта Осиё анжуманида мамлакатимиздан ўндан ортиқ турколог олимлар, жумладан Қозоғистон Фанлар академиясининг мухбир аъзоси А. Мусаев, татаристонлик профессорлар — М. З. Закиев, М. Усмонов, Р. Фахрутдинов, қирғизистонлик Д. Чўнинбоева, А. Эркабоев, Озарбойжондан шайхулислом Аллоҳшукур Пашазода, ленинградлик Шчербак ва бошқалар қатнашдилар. Ўзбекистондан Ўролни қутқариш комитетнинг раиси Пирмат Шермуҳамедовнинг «Ўрта Осиё ва Қозоғистоннинг тарихий, маданий ва экологик муаммолари» деб номланмиш маърузаси ҳам йиғилиш кун тартибидан жой олганди. Йиғилиш раисининг ахборотига кўра, П. Шермуҳамедов номаълум сабабларга биноан келолмаган. Ўзбекистондан Тошкентдаги Ўлка касаллиқлари институти ходими Абдулла Убайдуллаев қатнашди. У киши йиғилишда «Ўзбекистон экологияси ва ўлка касалликлари» мавзуида Ўзбек тили ва адабиёти, қундалик матбуотини қузатиб боради, ўлар ҳақида илмий ҳулосалар чиқаради. Унинг «Босмачилик: Туркистон озодлик ҳаракати, 1916—1930», «Қозоқлар ва ўзбекларнинг келиб чиқиши» (1990), «Алпомиш» (1989) асарлари ҳам туркологлар диққатини ўзига тортади. Айниқса, унинг Ўрта Осиёни тадқиқ этиш АҚШ ассоциацияси томонидан 1989 йили чиқарилган, Абубакр Диваев хотирасига бағишланган «Алпомиш» монографияси эътиборга лойиқдир.

«Алпомиш» монографиясида Х. Б. Паксой бу достонни «Ўғуз хоқон», «Тоҳир ва Зуҳра», «Манас» достонларига ҳамда «Дода Қўрқут» билан қиёслайди, ўхшаш томонларини кўрсатади ва «Алпомиш» достони халқнинг босқинчиларга қарши курашини тасвирловчи асар эканини қайд этади.

Х. Б. Паксой китобининг бир бобини «Алпомиш» достонини бадном қилишга уринган давриқ этиш ассоциацияси бюллетени», II том, 1989). Американинг Ўрта Осиёни тадқиқ этиш ассоциацияси томонидан маблағ билан таъминланган.

Бирдина халқаро йиғилишда 69 секциянинг иш олиб бориши кўпчиликни ажаблантириши мумкин. Бир неча йиллар мобайнида Эрон, Афганистон, Форс кўрфази, Ироқ, Қувайт, Фаластин, Исроилга оид ечилмаган масалаларни ечиш, тинчлик билан ҳал этиш йўлларини ахтариш жаҳон олимларининг диққат марказида турибди. Бунинг устига СССР жумҳуриятларидаги катта ўзгаришлар бизнинг мамлакатимизга оид маданий, иқтисодий масалаларга ҳам бошқача ёндашишга чорлаяпти. Шу боис Шарқ масалаларини тадқиқ этувчи олимлар бир ерга тўпланишиб, фикр-мулоҳазаларини ўртоқлашиб олдилар.

Секцияларнинг номларини саналб - чиқишга ҳам имконият йўқлиги учун мен бу ерда Ўрта Осиёга тегишли айрим маърузалар билангина таништириб тўмоқчиман.

«Ислом фалсафасининг тараққиёти» секциясида бешта маруза тавсия этилган бўлиб, шулардан профессор Ч. Е. Ваттерворт нинг «Ар-Розийнинг сиёсий таълимоти», профессор Д. Л. Блэкнинг «Ибн Синонинг маънтиқий ва руҳий таълимоти», профессор П. Е. Волкернинг «Ислом таълимотида плятонизм» каби маърузалари Ўрта Осиё фалсафасига қизиқувчилар эътиборини ўзига тортди.

Ўрта асрларда Ўндистон, Ўрта Осиё ва Эронда тасаввуф таълимоти тарихига бағишланган бошқа бир секцияда профессор Д. Дэмрел «Нақшбандийлиннг ўтиш даври: Бобурийлар Ўндистонида Ўрта Осиёлик шайх», профессор С. Ф. Дейл «Ашрафийлар. Илк Бобурийлар Ўндистонида ахроийлик», Ж. Э. Гросс «Темурийлар даври Ўзротида нақшбандийлик: ҳақ одам ҳақ ерда ва ҳақ вақтида!», профессор Д. Девис «Темурийлар - Ўрта Осиёсида суфий Увайсийнинг фаолияти мавзуларида маъруза қилдилар.

Газетада ажратилган қисқа вақт ичида мазкур маъруза-ларда кўтарилган фалсафий масалаларни атрофлича ўқувчига етказиш амри-маҳол. Мен нинг ва, юқорида санаб ўтилган маъруза-ларнинг ҳар бири билан тўла равишда ўқувчини таништирмоқ даври келди. Тасаввуф таълимотини бизнинг ота-боболаримиз яратган, бўлса-да, уни бутун Ғарб дунёси ўрганяпти ҳолда, ўзимизнинг ёш авлод ундан бехабар бўлса! Бу маъруза-ларда мени бир нарса қувонтирди: маъруза ўқиган профессорларнинг барчаси ҳам ўз чиқишларида Навоий ва Жомийни четлаб ўтмадилар ҳамда УзФА Шарқшунослик институтининг директори, тарих фанлари доктори Асомиддин Ўринбоевнинг - Тошкент, Душанбе ва Кобул шаҳарларида нашр этилган Навоий — Жомий ҳатларига бир неча бор мурожаат этдилар.

Йиғилишнинг «Ўрта Осиёда шу кунги маданий ва сиёсий йўналишлар» деб аталган секциясида профессор Улай Шомил ўғли (Висконсин-Мэдисон университети) Татаристон, профессор Гулиз Кўрўғли (Техас-Остин университети) Озарбойжондаги сиёсий йўналишлар, тил сиёсати хусусида, профессор Валтер Фелдман Ўзбекистондаги халқ шоирлари ва ўзбек халқ мусиқаси ҳақида, Нью-Орлеан университетининг профессори жадидизм бўйича АҚШдаги энг мўътабар мутахассис Эдвард Лаззарини қримтатарларнинг сиёсий ҳаётига оид маърузалар ўқидилар.

Мазкур Ўрта Шарқ тадқиқотлари халқаро бирлашмасининг йиғилиши Техас университетида ташкил этилганлигинг сабаби Техас университетининг кейинги йилларда шарқшунослиққа жуда катта эътибор бераётганлигидандир.

Техас университетининг таклифига биноан, бир неча кун давомида мен бу университетнинг Остин, Коллиж Стейшн шаҳарларига жойлашган бинолари ва тил бўйича маъруза-лар жойда мазкур маъруза-ларда кўтарилган фалсафий масалаларни атрофлича ўқувчига етказиш амри-маҳол. Меннинг, юқорида санаб ўтилган маъруза-ларнинг ҳар бири билан тўла равишда ўқувчини таништирмоқ даври келди. Тасаввуф таълимотини бизнинг ота-боболаримиз яратган, бўлса-да, уни бутун Ғарб дунёси ўрганяпти ҳолда, ўзимизнинг ёш авлод ундан бехабар бўлса! Бу маъруза-ларда мени бир нарса қувонтирди: маъруза ўқиган профессорларнинг барчаси ҳам ўз чиқишларида Навоий ва Жомийни четлаб ўтмадилар ҳамда УзФА Шарқшунослик институтининг директори, тарих фанлари доктори Асомиддин Ўринбоевнинг - Тошкент, Душанба ва Кобул шаҳарларида нашр этилган Навоий — Жомий ҳатларига бир неча бор мурожаат этдилар.

Йиғилишнинг «Ўрта Осиёда шу кунги маданий ва сиёсий йўналишлар» деб аталган секциясида профессор Улай Шомил ўғли (Висконсин-Мэдисон университети) Татаристон, профессор Гулиз Кўрўғли (Техас-Остин университети) Озарбойжондаги сиёсий йўналишлар, тил сиёсати хусусида, профессор Валтер Фелдман Ўзбекистондаги халқ шоирлари ва ўзбек халқ мусиқаси ҳақида, Нью-Орлеан университетининг профессори жадидизм бўйича АҚШдаги энг мўътабар мутахассис Эдвард Лаззарини қримтатарларнинг сиёсий ҳаётига оид маърузалар ўқидилар.

Мазкур Ўрта Шарқ тадқиқотлари халқаро бирлашмасининг йиғилиши Техас университетида ташкил этилганлигинг сабаби Техас университетининг кейинги йилларда шарқшунослиққа жуда катта эътибор бераётганлигидандир.

Техас университетининг таклифига биноан, бир неча кун давомида мен бу университетнинг Остин, Коллиж Стейшн шаҳарларига жойлашган бинолари ва тил бўйича маъруза-лар қилдим, талабалар, профессорлар билан учрашдим.

Бу университетда ўзбек тили мутахассислари ҳисобланган икки профессор — Андреа Сёберг ва Гулиз Кўрўғли талабаларга дарс бермоқда.

Техас университетида 1984 йилдан бери «Совет ва Шарқий Оврупо тадқиқотлари марказ»и фаолият кўрсатмоқда. 1988 йили АҚШ Маориф вазирлиги Техас университетини Совет ва Шарқий Оврупо тадқиқотлари ўқитиладиган миллий марказ деб ҳисоблаб, чет тилларни ўқитиш учун бу марказга маблағ ажратган. Рус тилидан ташқари Ўрта Осиё тилларидан ўзбек тили, Кавказ тилларидан озарбойжон тилидан талабаларга турли курслар тақдим этилмоқда.

ТЕХАС УНИВЕРСИТЕТИ КУТУБХОНАЛАРИДА олти миллион жилд китоб бор. Шулардан юз минг жилди собиқ Совет Иттифоқи ва Шарқий Оврупо мамлакатлари халклари тарихи, тили, адабиёти ҳақида.

Бу университетнинг «Совет ва Шарқий Оврупо тадқиқотлари марказ»и ҳар йили ўзбек, озарбойжон, чех, поляк, серб тилларини эгаллаган талабага алохида "мукофот, стипендия ажратади.

Техас университети талабаларининг мамлакатимиз, Ўрта Осиё жумҳуриятлари ҳаётига қизиқиши бениҳоя даражада каттадир.

Университетнинг талаба ва ўқитувчилари мен билан учрашганларида бир неча соат давомида маданий ҳамда сиёсий ҳаётимизга оид ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб олишга интилдилар. жумҳуриятимизда содир бўлаётган ўзгаришлар фақат бизгагина таллуқли бўлиб қолмасдан, балки ер юзидаги барча тараққиёт тарафдорларини қизиқтираётганлигини намойиш этдилар.

Индиана университети Урол-Олтой тадқиқотлари факультети, Блумингтон, АҚШ

Сергей ИВАНОВ

ЖАҲОН АДАБИЁТИДА БЕҚИЁС СИММО

Алишер Навоий бутун жаҳонга доврув солгани беиз эмас ва бунинг боиси унинг амалиёт ва ижодиётининг беқиёслиги, бемисл-лигидадир. Буюк шоир-умунинг амалиёт ва ижодиётининг беқиёслиги, бемислигидадир. Буюк шоир-умрининг охирги йилларида ёзган «Муҳокамат ул-луғатайн» асарининг хотимасида шундай ёзади: «...ва ҳаёлимга мундоқ келурким, турк улуси фасиҳларига улуғ ҳақ собит қилдимки, ўз алфоз ва иборатлари ҳақиқати, ўз тил ва луғатлари кайфиятидин воқиф бўлдилар ва форсийўйларнинг иборат ва алфоз бобида таън қилур сарзаниншидан қутулдилар».

Мен бу қисқа сўзимда буюк санъаткорнинг асарлари аҳамияти ва бадииятини санаб ўта олмайман. Лекин менинг тўғрийшунос ва таржимон сифатида катта тажрибамга ишонинг: Навоий ижодиётида беқиёс сиймодир.

Бугун биз Ватанимизда улкан тантана ва байрам иштирокчиларимиз. Бу тантаналарга Петербург дорулфунуни вакили сифатида иштирок этаётганлигимдан беҳад мамнунман. Шуни эслатиб ўтиш керакки, бундан қарийб бир юз эллик йил аввал — бир минг саккиз юз эллик саккизинчи йилда буюк Навоий ижодига бағишланган биринчи тўлиқ асар (монография) оврупо тилларида илк бор шу дорулфунунда эълон қилинган эди. Қизғин шундаки, Навоий асарларининг эски Ўзбек тилидан рус тилига бевосита таржимаси ҳам шу дорулфунунда, камина хизмат қилаётган шуъбада бундан эллик йил муқаддам бошланган эди. Мен бу ишга бевосита шериклигим билан фахрланаман.

Сўзим якунида шуни таъкидламоқчиманки, ўзбек халқи Навоий асарларига янги умр, янги шон, янги шуҳрат бағишлади. Буюк шоир ҳам қарзда қолмади. У ўзбекнинг ҳуснига ҳуснидонгига донг, савлатига савлат кўшди. Бугунги байрам — бунинг равшан исботи. Эътиборингиз учун раҳмат.

Бундан атиги бир неча ўн йил муқаддам «Алишер Навоий форсий анъаналарнинг туркий тилдаги таржиботчиси эди» деган мулоҳаза ўқимрон эди деб айтсак, ҳозир ҳеч ким ишонмайди. Чунки бугун бутун дунё Навоийни бутун жаҳон адабиётининг классиги деб билади. Сиз луғат ва қомусларда «бутун жаҳон адабиёти классиги» деган унвонни ва унинг қаршисида тоза олмайсиз. Лекин бундай унвон бор ва бундай шарафли унвонга Навоий сингари асарлари дастлаб миллий маданият бойлиги бўлиб, шунингдек, байналмилал адабиёт хазинаси дурдоналари саналган, халқлар ўртасидаги маданий алоқаларни юксалтиришга хизмат қилувчи санъаткорлар лойиқдир.

Сўнима ҒАНИЕВА, Эргаш УМАРОВ

САНКТ-ПЕТЕРБУРГЛИК ЎЗБЕКШУНОС

Сергей Николаевич Ўзбек адабиётида мураккаб жанр ҳисобланган туюқни шакл-шамойилини сақлаб рус китобхонига етказа олган ягона таржимондир.

Олим фақат Алишер Навоий ижодинигг улкан таржиботчисигина эмас, балки у улуғ шоир юбилейларининг фаол ва мунтазам иштирокчиси ҳамдир.

Сергей Николаевич шоир юбилейлари тантаналарида халқимизга ўқармат юзасидан Ўзбек тилида маъруза қилади. Унинг 1968 йили Алишер Навоий театри минбаридан туриб ўзбекча нутқ сўзлаганини кўпчилик мароқ билан эслайди. 1991 йилги юбилей тантаналарида ҳам олим ўзбек тилида нутқ сўзлади. Бир ушбу кичик тўйхатда олимни етмиш ёшин билан табриклаб, Алишер Навоий кейинги юбилейида сўзлаган нутқи матнини ўқувчиларга ҳавола этмоқдамиз.

Бундан бир неча ўн йилларгача Ўзбеклар ҳам жаҳондаги катта сиёсатга аралашса, Ўзбекистон мустақил давлат бўлиб дунёда ўз қонуний ўрнини эгалласа, олимларимиз хориждаги қамасликлари билан тенгма-тенг ҳамкорлик қилса, баҳс-мунозаралар олиб борса, ўз мухбирларимиз чет эллардан хабарлар юбориб турса деб орзу этардик. Мана, эндиликда ана шу эзгу ниятларимиз аста-секин рўёбга чиқяпти. Бунинг исботини жумҳуриятимиз ҳаётининг турли жабҳаларида кузатиш мумкин. Жамиятда юз бераётган ўзгаришлар, янгиликлар, шубҳасиз, ҳафталигимиз фаолиятига ҳам ижобий таъсирини кўрсатмоқда. Буни ҳар бир знёрак газетхон кўриб, билиб турибди. Масалан, жумҳуриятда биринчи бўлиб «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» Америкадаги ўз мухбири Хайрулла Исматуллаининг АҚШдан йўллаган мақола ва хабарларини 1991 йилнинг бошлариданоқ ўз саҳифаларида мунтазам равишда эълон қила бошлади. (Тўғри, таннқид тилшуносликка олим ва таржимон Х. Исматулла идорасининг ишламайди, у бизнинг жамоатчи мухбиримиз. Бироқ бу масаланинг моҳиятини ўзгартирмайди.) Газетамизда ўз мухбиримизгартирмайди.) Газетамизда ўз мухбиримизнинг янгиликларга бой ўнлаб мақолалари бонинг янгиликларга бой ўнлаб мақолалари сиздан ва ўқувчиларда жуда катта қизиқиш уйготди. Хафталигимиз саҳифаларидаги энг нуфузли рубрикалардан бири — «Ўзбеклар ва дунё» ҳам Х. Исматулла мақоласи билан очилди. Биз олимимиз мақолаларини долзарблигини қараб, имкони борича, тез-тез ёриб борамиз. Бироқ, имкониятимиз бўлиб бормоқдамиз. Бироқ, имкониятимиз бўлиб бормоқдамиз, улар аввалгиларидан айрим мақолалари, улар аввалроқ келган эса-да; ҳамон аҳамиятини зарвалроқ рача камайтирмаганлиги туфайли, сал кечроқ рача қамайтирмаганлиги туфайли, сал кечроқ рача ҳамда, эзлон қилиб турибмиз. Хафталигимизнинг бугунги сонидаги мақола ҳам шулар жумласиндандир. Ўйлаймизки, мақола ўқувчиларга кўп янгилик беради.

ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК БЎЛИМИ

Ўзбеклар ва дунё

БЕҲБУДИЙ АМЕРИКАДА

ПАКСОЙ — ЎЗБЕКШУНОС ОЛИМ. У ўзбек тарихи, адабиёти, қундалик матбуотини қузатиб боради, ўлар ҳақида илмий ҳулосалар чиқаради. Унинг «Босмачилик: Туркистон озодлик ҳаракати, 1916—1930», «Қозоқлар ва ўзбекларнинг келиб чиқиши» (1990), «Алпомиш» (1989) асарлари ҳам туркологлар диққатини ўзига тортади. Айниқса, унинг Ўрта Осиёни тадқиқ этиш АҚШ ассоциацияси томонидан 1989 йили чиқарилган, Абубакр Диваев хотирасига бағишланган «Алпомиш» монографияси эътиборга лойиқдир.

«Алпомиш» монографиясида Х. Б. Паксой бу достонни «Ўғуз хоқон», «Тоҳир ва Зуҳра», «Манас» достонларига ҳамда «Дода Қўрқут» билан қиёслайди, ўхшаш томонларини кўрсатади ва «Алпомиш» достони халқнинг босқинчиларга қарши курашини тасвирловчи асар эканини қайд этади.

Х. Б. Паксой китобининг бир бобини «Алпомиш» достонини бадном қилишга уринган давриқ этиш ассоциацияси бюллетени», II том, 1989). Американинг Ўрта Осиёни тадқиқ этиш ассоциацияси томонидан маблағ билан таъминланган.

Бирдина халқаро йиғилишда 69 секциянинг иш олиб бориши кўпчиликни ажаблантириши мумкин. Бир неча йиллар мобайнида Эрон, Афганистон, Форс кўрфази, Ироқ, Қувайт, Фаластин, Исроилга оид ечилмаган масалаларни ечиш, тинчлик билан ҳал этиш йўлларини ахтариш жаҳон олимларининг диққат марказида турибди. Бунинг устига СССР жумҳуриятларидаги катта ўзгаришлар бизнинг мамлакатимизга оид маданий, иқтисодий масалаларга ҳам бошқача ёндашишга чорлаяпти. Шу боис Шарқ масалаларини тадқиқ этувчи олимлар бир ерга тўпланишиб, фикр-мулоҳазаларини ўртоқлашиб олдилар.

Секцияларнинг номларини санаб - чиқишга ҳам имконият йўқлиги учун мен бу ерда Ўрта Осиёга тегишли айрим маърузалар билангина таништириб тўмоқчиман.

«Ислом фалсафасининг тараққиёти» секциясида бешта маруза тавсия этилган бўлиб, шулардан профессор Ч. Е. Ваттерворт нинг «Ар-Розийнинг сиёсий таълимоти», профессор Д. Л. Блэкнинг «Ибн Синонинг маънтиқий ва руҳий таълимоти», профессор П. Е. Волкернинг «Ислом таълимотида плятонизм» каби маърузалари Ўрта Осиё фалсафасига қизиқувчилар эътиборини ўзига тортди.

Ўрта асрларда Ўндистон, Ўрта Осиё ва Эронда тасаввуф таълимоти тарихига бағишланган бошқа бир секцияда профессор Д. Дэмрел «Нақшбандийлиннг ўтиш даври: Бобурийлар Ўндистонида Ўрта Осиёлик шайх», профессор С. Ф. Дейл «Ашрафийлар. Илк Бобурийлар Ўндистонида ахроийлик», Ж. Э. Гросс «Темурийлар даври Ўзротида нақшбандийлик: ҳақ одам ҳақ ерда ва ҳақ вақтида!», профессор Д. Девис «Темурийлар - Ўрта Осиёсида суфий Увайсийнинг фаолияти мавзуларида маъруза қилдилар.

Газетада ажратилган қисқа вақт ичида мазкур маъруза-ларда кўтарилган фалсафий масалаларни атрофлича ўқувчига етказиш амри-маҳол. Меннинг, юқорида санаб ўтилган маъруза-ларнинг ҳар бири билан тўла равишда ўқувчини таништирмоқ даври келди. Тасаввуф таълимотини бизнинг ота-боболаримиз яратган, бўлса-да, уни бутун Ғарб дунёси ўрганяпти ҳолда, ўзимизнинг ёш авлод ундан бехабар бўлса! Бу маъруза-ларда мени бир нарса қувонтирди: маъруза ўқиган профессорларнинг барчаси ҳам ўз чиқишларида Навоий ва Жомийни четлаб ўтмадилар ҳамда УзФА Шарқшунослик институтининг директори, тарих фанлари доктори Асомиддин Ўринбоевнинг - Тошкент, Душанба ва Кобул шаҳарларида нашр этилган Навоий — Жомий ҳатларига бир неча бор мурожаат этдилар.

Йиғилишнинг «Ўрта Осиёда шу кунги маданий ва сиёсий йўналишлар» деб аталган секциясида профессор Улай Шомил ўғли (Висконсин-Мэдисон университети) Татаристон, профессор Гулиз Кўрўғли (Техас-Остин университети) Озарбойжондаги сиёсий йўналишлар, тил сиёсати хусусида, профессор Валтер Фелдман Ўзбекистондаги халқ шоирлари ва ўзбек халқ мусиқаси ҳақида, Нью-Орлеан университетининг профессори жадидизм бўйича АҚШдаги энг мўътабар мутахассис Эдвард Лаззарини қримтатарларнинг сиёсий ҳаётига оид маърузалар ўқидилар.

Мазкур Ўрта Шарқ тадқиқотлари халқаро бирлашмасининг йиғилиши Техас университетида ташкил этилганлигинг сабаби Техас университетининг кейинги йилларда шарқшунослиққа жуда катта эътибор бераётганлигидандир.

Техас университетининг таклифига биноан, бир неча кун давомида мен бу университетнинг Остин, Коллиж Стейшн шаҳарларига жойлашган бинолари ва тил бўйича маъруза-лар қилдим, талабалар, профессорлар билан учрашдим.

Бу университетда ўзбек тили мутахассислари ҳисобланган икки профессор — Андреа Сёберг ва Гулиз Кўрўғли талабаларга дарс бермоқда.

Техас университетида 1984 йилдан бери «Совет ва Шарқий Оврупо тадқиқотлари марказ»и фаолият кўрсатмоқда. 1988 йили АҚШ Маориф вазирлиги Техас университетини Совет ва Шарқий Оврупо тадқиқотлари ўқитиладиган миллий марказ деб ҳисоблаб, чет тилларни ўқитиш учун бу марказга маблағ ажратган. Рус тилидан ташқари Ўрта Осиё тилларидан ўзбек тили, Кавказ тилларидан озарбойжон тилидан талабаларга турли курслар тақдим этилмоқда.

ТЕХАС УНИВЕРСИТЕТИ КУТУБХОНАЛАРИДА олти миллион жилд китоб бор. Шулардан юз минг жилди собиқ Совет Иттифоқи ва Шарқий Оврупо мамлакатлари халклари тарихи, тили, адабиёти ҳақида.

Бу университетнинг «Совет ва Шарқий Оврупо тадқиқотлари марказ»и ҳар йили ўзбек, озарбойжон, чех, поляк, серб тилларини эгаллаган талабага алохида "мукофот, стипендия ажратади.

Техас университети талабаларининг мамлакатимиз, Ўрта Осиё жумҳуриятлари ҳаётига қизиқиши бениҳоя даражада каттадир.

Университетнинг талаба ва ўқитувчилари мен билан учрашганларида бир неча соат давомида маданий ҳамда сиёсий ҳаётимизга оид ўзларини қизиқтирган саволларга жавоб олишга интилдилар. жумҳуриятимизда содир бўлаётган ўзгаришлар фақат бизгагина таллуқли бўлиб қолмасдан, балки ер юзидаги барча тараққиёт тарафдорларини қизиқтираётганлигини намойиш этдилар.

Индиана университети Урол-Олтой тадқиқотлари факультети, Блумингтон, АҚШ

ОТАСИ ЎЛМАГАН БОЛА

Бугун ер тошвшлари билан банд кишиларнинг осмонга қарашга вақтлари йўқ. Уларнинг нигоҳи оёқ остига қаралган. Кўзлар кўпроқ эзлонларни: ишга, арзонроқ мол харид қилишга таклиф этаётган эзлонларни қидиради. Бугун юлдузларга қарамай қўйишгандек. Мен бунинг сабабини излаб, ўйлаганман. Ҳақиқатан ҳам, нега одамлар бирдан юлдузларга бегона бўлиб қолдилар? Осмонда юлдузлар борлигига ўзим ҳам қишлоғимга борганда, ўз ҳовлимиздан осмонга назар ташлаганимдагина гувоҳ бўламан. Шаҳарда осмон мен учун юлдузсиздай туюлади. Бироқ, ипонаманки, ўзининг торгина айвончасидан осмонга қараган одам меннинг ҳовлимиздан туриб кўрганимдаги каби ҳолатга тушади. Нега-ки, ўша айвонча, унга қалиплган ўй унинг ватани. Ватан осмони эса юлдузли бўлади. Шарқ кишисининг табиати ўзи шунақа. Агар у зиндонда туғилиб, шу ерда яшаб ўтса ҳам зиндон туйнуғидан унга юлдузли осмон қараб туради. Бобур ҳазратларнинг Ўндистонда туриб Андижон осмонига, унинг юлдузларига зориқканини эслаг. Юлдузли осмони йўқлар дунёдаги энг бахтсиз кимсалардир.

Вақт ҳам ватан мақомида биз учун. Бугун ўз осмонида юлдузларни йўқотиб қўйган биз — ўз ватани — Вақтини йўқотиб қўйган одамлармиз. Биз ҳозир оралиқ даврда — бировнинг уйида вақтинча яшаб турибмиз. Кўчирилгимиз тугунда. Фақат шу кунга, зарур нарсалардан фойдаланиш — ноимкинда. Шунинг учун юлдузлар кўзимизга кўринмайди. Уларни кўриш имконини берадиган асбоб — шеърият гилофда.

Бироқ, бизни минг ҳайратларга солиб шоир дўстимиз янгичина босмадан чиққан шеърлар тўпламини ҳадя сифатида қўлимизга тутади. Агар ўзи олиб келиб бермаса, уни дўкондан сотиб олишмайдигандек ҳижолат.

«Тадорик» («Ёзувчи» нашриёти, 1991) деб номланган тўпламни варақлай туриб, муаллиф дўстимиз юлдузли осмондан ўзимлай яшаётганга ҳавасимиз келади.

Негадир яқин шоирларнинг биронга, айниқса бошқа шоирга бағишлаб ёзган шеъри ҳам алал-оқибат ўзига бағишланган бўлиб чиқади. Балки, шоирлар шажарасининг бирлигидандирмикан бу? Илҳом Аҳроннинг «Чўлпоннинг сўнгги шеъри»даги ушбу сатрлар «Тадорик» тўпламининг ўзаги каби:

Наҳотки, йиғламоқ дилозорликдир,
Ўз кўнглимдан бошқа нени бузобман?

Илҳомнинг шеърлари жуда босиқ. Бирорта хитоб янграмайди унинг шеърларида. Синовлардан ўтган ҳақиқатлар ҳам босиқлик билан сўзлайди бу шеърларда.

ВАЪДА

Енгди Керак — Керакни,
Енгди Юрак — Юракни.
Даврни давр енгди,
Сабрни сабр енгди,
Енгди шўрлик — шўрликни,
Яхшилик — яхшиликни...

Бундай босиқлик боисини «Армон йўлидаги тўйғулар» деб аталган туркумни ўқиган шеърхон бир қадар англайди. Инки-ун қаторидан иборат, кўпи билан ўн қаторга чўзилган бу қисқа шеърлар отасия рўзғордек ғариб. Отасизлик қўлингина эмас, тилни ҳам қисқа қилиб қўяди. Орзулар ҳам қисқаради бундай азобдан.

Болалигим беғубор эди,
унда ўзга ҳаёт бор эди.
Сен у билан қолдинг.

Ўша «Ўзга ҳаёт»да қолган ота билан бирга қўлу тилнинг узунлиги, орзуларнинг буюклиги қолиб кетган. Армон ва ўйларнинг узун йўли бошланган ундан.

Қолдирган дўстларинг учун раҳмат,
лекин нега ғаниларинг билан
таништирмай кетгансан мени?!

«Қирқ ёшида қийилган» ота ҳаёт ҳақиқатлари билан ҳам фарзандини таништиришга улгура олмаган. Нотаниш ҳақиқатлар — номаълум душмандек гап. Улар билан тўқнашгандан сўнггина улар дўстга — тажрибага айланади.

Менинг-ку хотирамдасан,
укам сени эслай олмайди,
Укамга ачинаман, лекин яшаш
кўпроқ менга қийин, отажон!

Ҳақ гап. Хотира билан яшаш оғир. Отасини хотирлай олмайдиган уканинг йўғриғи бошқа: «Бу сенми? Отаси ўлмаган бола?»

Илҳомнинг шеърларидаги руҳ ўта нозик, масъум руҳдир: Бу масъумлик ёпон шеъриятидаги масъумликни эслатади. Ёпон шеърияти — азобланган дил меваларидир.

Бугунги кунда биз етмиш йил ўзимизни алдаб келган ақидалардан аста-секинлик билан халос бўлиб бораётирмиз. Аҳлат уюми устида ўсган гул — бизга шеърият тимсоли, оқ ва қора рангни бир-биридан ажрата олиш — саводлилик белгиси эди. Минг шукрки, кеч бўлса-да, бундай ёпон тасаввурлардан халос бўлиб бормоқдамиз. Шеърият баъзан ва кўп ҳолларда олтин уюми устида ўсувчи гул бўлиши ҳам мумкин экан, Илҳом Аҳроннинг ушбу мўъжаз тўплами бунинг исботи. Бу китобча яна яқин йиллар чоп этилмай кетиши ҳам мумкин эди. Унинг ёруғ дунё юзини кўришида шоирнинг ҳамшаҳри ва жигарғўшаси — «Интер-Осиё» ташқи иқтисодий алоқалар фирмаси президенти Комил Йўлдошевнинг хизмати беқиёс бўлди. Биз шеърият мухлисларининг шоирга билдирадиган ташаккур ва олқишларимиз унинг ҳомийсига билдирадиган ташаккуримиз ҳамдир.

Осмонга боқиб, юлдузларни тополмаётганлар учун эса «Тадорик»нинг сўнгги саҳифасидаги мана бу шеъри ўқиб, ниқишларини тавсия қилардим:

Ота, отажон!
Булар сенинг кимлигингни билишмайди,
Тўкилмаган бу ёрларда киндик қоним.
Шундан ҳеч ким менга бундоқ ачинмайди,
Уз жонимга аталгандир қалб вулқоним.
Қишлоғимда эса ночор руҳинг сарсон,
Мен телбанинг йўлида интизор боқар.
Ўғлинг қани, деб қуйиб ado бўлган
Мунис онам юрагида олов ёқар.
Меҳр кўрсам, таъналси тамом қилар,
Қай эшикка борсам кўзга қадқар жоним.
Энди билдим, нега ишим юришмайди,
Мени қўймай чорлаётир киндик қоним!..

Оллоёр БЕГАЛИ